

KALAJA E HARILLAQIT (Fushë Kosovë)

PROJEKT RESTAURIMI DHE RIVLERESIMI

Kompleksi kishtar

Eshte i vendosur ne mes të kullës së brendshme perendimore dhe objekteve unazore ose, duke u nisur nga forma e kalasë tre objektet e këtij kompleksi qendrojnë në pjesë të sipërme të saj. Perberja e tij është nga tre objekte të cilat për nga menyra se si qendrojnë në raport me njëri tjetrin shprehin qartë se kanë qene të lidhur funksionalisht. Në qendër ndodhet Kisha e cila me aq sa lejojnë gjurmët e pakta duhet të ketë qene e tipit bazilike. Në mbarimin e pjesës lindore të kishës, mjaftë pranë qosheve veri-lindore dhe jug-lindore fillojnë dy ambiente të cilat janë pothuajse të njëjta si planimetri. Vendosja e tyre është gjithashtu pothuajse në simetri me njëra tjetrën përkundëjt aksit gjatësorë që kalon në qendër të kishës.

Kisha ka formë të një bazilike me gjatësi 13.50 m. dhe gjatësi 22.20 m. Ka tri nefe (aniata), narteks dhe egzonarteks. Nefi qendror perfundon në lindje me apside harkore të gjera 2.70 m. ndërsa nga jashtë ka formë trapezi. Pjesa absidale nga ana e mbrendshme është e punuar me tullë ndërsa nga jashtë me gure. Vetëm nefi qendror ka gjatësi të brendshme 11.50 m. gjatësi 4.85 m. Nefet anësore përbrenda kanë gjatësi 9.50 m. dhe gjatësi 2.25 m.

Narteksi ka gjatësi të brendshme 3.30 m. ndërsa ekzonarteksi 4.10 m. Hyrja bëhet me tri porta. Tri hyrjet shkojnë në drejtim të nefëve, të ndara në mes vëdi me nga një kolonë të punuar nga gure të thyer e gjere 0,70 m. Të gjitha muret e kishës kanë trashësi nga 1.00 m. përveç murit të absides që shkon 1.50 m.

Në anën veriore të kishës në vijën e murit që ndanë narteksin me ekzonarteksin është zbulu një objekt tjetër ndihmes (sakristia apo kapela?). Nga jashtë ka formë katrori me dim. 5.80 m. me 3.90 m. ndërsa përbrenda ka dim. 4.60 m x 3.20 m. dhe perfundon me apside harkore të gjere 1.90

Objektet binjake ne anen lindore

Keto dy objekte pervec pozicionit simetrik me njera tjetren duke qendruar ne anen lindore te bazilikes, per shkak te formulimit te ambjentit te brendeshem sjellin ndermend sherbimin si salla pagezimi. Ato ruajne mjaft mire nje pjese te mire te muratures dhe formave te ambjenteve perberes. Jane pothuajse te njejta ne formulimin planimetrik.

Kane ne perberjen e tyre sistem vaskash dhe depozita te cilat jane realizuar ne faqet e brendeshme me veshje llaçi hidroizolues.

Gjatesia e ketyre objekteve eshte e njejte 12 m. dhe jane te ndara nga njera tjetra me nje pjese shkembore gjithashtu me gjeresi 12 m.

Hapsira me abside: nga brenda apsida ka forme harku, kurse nga jashte forme trapezi. Dyshemeja dhe pjeset e mureve te ruajtura jane me llaç:

Shtresa e llacit ne dysheme, ka ngjyre te kuqerremet, ndersa muret kane dy shtresa llaçi, nje te kuqerremet e nje te bardhe

I gjithë ky konstruksion ne anen perendimore eshte i rrethuar me nje hapsire kenddrejte e ndertuar me vone, nga te cilet ne te dy anet jane shkallet e punuara me rrasa guri, me trashesi 3,5 - 4 cm. qe shkojne ne drejtim te apsides se kishes.

TEKNIKA E NDERTIMIT

Kisha dhe dy objektet binjake, per aq sa eshte vene ne dukje nga germimet arkeologjike mund te jepen disa konsiderata ne lidhje me tekniken e realizimit si edhe problemet ne te cilat ndodhet ky monument.

Nga pikpamja e teknikes se muratures mund te themi se te gjitha pjeset e ketij kompleksi jane pothuajse me te njejten teknik, kur behet fjale per strukturen e brendeshme te murit. Gure gelqerore e bazalt te lidhur me llac te bollshem gelqereje perzier me rërë të ashpër e herë pas here përzier edhe me pluhur tulle.

Gurët e perdorur nuk jane te perpunuar me ndonje kujdes te vecant por te vendosur simbas nevojës per lidhje sa me te mire midis copave.

Vihet re se jane perdorur breza ne pese rreshta tullash te cilat trashesine e llacit nivelues e kane afersisht me ate te tules, tipar ky qe cone ne shek.5-6 te eres sone. Tullat perdoren edhe ne menyre te rastesishme pa krijuar ndonje figure te vecante. Me nga sa duket muret jane me teknike korrekte dhe ne pergjithesi te shendetshme. Ka

lidhje shume te mire midise gureve por ne pjesen e siperme vihen re se koha ka shkaktuar deri diku degradime duke rezultuar me zgavra dhe renje guresh. Pjesa me degraduar pothuajse per te gjitha muret eshte kreu i tyre. Kjo shpjegohet lehte sa kohe qe dihet se keto struktura, dikur te mbuluara nga terreni kane vuajtur prej errozionit dhe demtimeve qe vinte nga rrenjet e fuqishme te pemeve. Mund te thuhet se kjo do te perbeje nje problem te vazhdueshem edhe ne te ardhmen.

Ne rastin e strukturave murare te pagezimoreve munde te themi se ka nje prezenc me te madhe te tulles ne forme brezash me shume llaç i cili gjithashtu demonstrone per bollek te prezences se pluhurit te tulles.

Ne muret e Kishes dhe kapeles ka gjithashtu prezence te tullave ne shtresa por se ne volume muret jane me te pakët. Kjo ndofta ka ardhur per shkak te marrjes si material ndertimi nga banoret rrotull.

PROBLEME TE STRUKTURAVE

Nga sa duken ne te gjitha strukturat e dala prej germimeve problemi kryesor mbetet eliminimi i degradimit per shkak te agjenteve natyror si edhe ato njerezore. Jane keto dy faktore te cilet sjellin ne menyre te vazhdueshme shperberjen dhe dekompozimin e elementeve perberes te elementeve arkitektonik te ketij kompleksi teper interesant.

Nga momenti qe filluan evidentimet nepermjet germimit arkeologjik strukturat murore dhe shtresat e dyshemeve jane vene automatikisht nen efektin degradues te natyres si edhe te grabitjes apo edhe te vandalizmit njerezor.

Per te perballuar problemet me te cilat haset ky monument do te duhej qe te perpilohej ne radhe te pare nje plane veprimi i cili do te kishte si objektiv ruajtjen hapësinore te te gjithë kompleksit.

- Mendoj se nuk do te qe pa vend qe te gjendej menyra per te bere nje rrethim te te gjithë zones se perfshire ne germime ose ndofta edhe vetem e kishes me dy pagëzimoret binjake.
- Ka jashtezakonisht rendesi disiplinimi i levizjeve ne territor. Per te gjithë kompleksin duhet te percaktohet qarte edhe linja e levizjes se vizitoreve ne menyre qe te minimizohet kaosi dhe demtimet per shkak te shkeljeve mbi mure.

Nga menyra se si do ti shfaqet vizitorit monumenti gjate vizites se tij, do te krijohet edhe radha e perceptimit si edhe kuptimi i vlerave qe ka kompleksi.

- Mendoj se po aq i rendesishem eshte edhe paisja e te gjithë hapesires monumentale me tabela shpjeguese te cilat do e ndohen ne dy grupe kryesore: tabelat qe drejtojnë levizjen e vizitoreve dhe tabelat qe japin shpjegime per vlerat historike dhe arkitektonike te cdo njerës pjese apo edhe te te gjithë kompleksit.
- Pjesa ku perqendrimi i punimeve mendoj se duhet te jete me i madh eshte kompleksi kishtar i cili do te paraqesi edhe objektin me interesant per vizitorin. Kjo do te vij vetvetiu per shkak te arkitektures interesante si edhe te te qenurit prane njeri tjetrit.
- Ndofta ne te ardhmen e afert do te dali e arsyeshme te diskutohet qe ne kete zonë të aplikohet edhe mbulesa me struktura xhami e te dy ambienteve binjake. Per kete variant do te gjykohet me mire vetem kur te jënë perfunduar germimet ne te gjithë sitin si edhe te jene kompletuar nderhyrjet konservuese.

Menyra se si do te trajtohen siperfaqet e mureve dhe zgavrat ka nje rendesi te madhe per shkak se kemi te bejme me dy aspekte kryesore :

1. Prekja dhe trajtimi fizik i murit duhet te jete me kujdes e cilesi, ne menyre qe te respektohet teknika egzistuese dhe paraqitja ne pjeset e shtuara duhet te realizohen brenda parametrave te teknologjise qe ka vete teknika origjinale, ndersa lidhja e te dy fazave duhet te jete jo e plote, kjo per arsye se do te duhet qe te respektohet kriteri i reversibilitetit pa krijuar deme ne pjesen origjinale.

2. Me perfundimin e nje nderhyrjeje duhet qe cdo vizitor, qofte edhe jo profesionist te dalloje lehte fazat e nderhyrjes, por ne te njejten kohe te mos kete stonatura. Kjo do te thote qe te respektohet teknika e vjeter por te kete nje ndarje te qarte midis te dyjave.

Si element ndares i fazave nga njera tjetra mendoj se do te mund te perdoret rrjete plastike, ndersa per krijimin e dallimit midis fazave ne vartesi te mundesive qe ofron vetë monumenti do te perdoret ndofta edhe nje shirit tulle apo ndofta edhe nje sfazim.

Ky është rasti kur akoma nuk ka mbaruar germimi në pjesën e sipërme të murit. Deri në këtë moment shtresa e humusit krijon njëfarë mbrojtjeje nga degradimi për shkak të faktorëve natyrorë si psh shiu dhe gricat.

Në rastin kur muri është i evidentuar dhe dheu sipër tij është larguar do të duhet që sa më parë të realizohet pastrimi, kruajtja, larja dhe injektimi i xhëpave me llaçe. Më pas do të duhet simbas rastit të realizohet kapuc mbrojtës. Muret të cilët kanë nevojë për tu trajtuar me pastrime nga dherat e materiali i degraduar, larje me ujë të bollshëm dhe kruajtje me forca plastike të forta, injektim në zgavrat dhe xhëpat anësore dhe përfundimisht pastrimi i sipërfaqes nga ndotja e mundshme me llacin e ri.

Është e domosdoshme që të mbyllën të gjitha vrimat, xhëpat dhe të carat nga mundet të penetrojnë uji. Pjesa e sipërme e murit duhet të bëhet me një kurbim të lehtë në rastet kur ka mundësi në mënyrë që të largohen ujrat dhe të mos ketë gropëzime ku mund të flejë uji.

PREVENTIVI PARAPRAK I REALIZIMIT TË PUNIMEVE

Kisha dhe dy objektet binjake (pagezimore?)

Po japim një parashikim të përafërt të kostojve dhe shpenzimeve duke e konsideruar të përfunduar fazën e germimeve arkeologjike pranë mureve të objekteve që deri tani janë identifikuar. Kjo do të thotë që të gjithë hapësirat pranë mureve të kishës, pagezimoreve binjake, do të jete të çliruara prej terrenit, dherave dhe vegjetacionit.

Duke u bazuar në të dhënat që jepen në planimetrinë e paraqitur të të gjithë Kalasë dhe objekteve brenda sajë është llogaritur se sipërfaqet dhe volumet janë si më poshtë:

1. Sipërfaqet e mureve Kishes	= 150 m ²
2. Sipërfaqe e mureve të pagezimoreve	= 550 m ²

Kostot për çdo proces pune sipas radhës që kanë në trajtimin konservues të mureve janë përafërsisht si më poshtë :

1. Kruajtja dhe pastrimi i xhëpave e vrimave	25 Euro/m ²
2. Larje me ujë të bollshëm, jashtë e në thellësi--	20 Euro/m ²
3. Injektim me lidhës në xhëpa e thellësi-----	39 Euro/m ²
4. Realizimi i kapucit, mbushje zgavrash-----	185 Euro/m ³
mesatarizimi me 0.20 m ³ për 1m ² i takon-----	37 Euro/m ²

5. Pastrimi i siperfaqes me furca plastike----- 15 Euro/m2

6. Rrugekalimi, shtresa, brezi gjelber, kuneta----- 250 Euro/m2

2. KOSTO PER PUNIMET E PARASHIKUARA NE KOMPLEKSIN KISHTAR

1. Kruajtja dhe pastrimi i zhepave e vrimave-- 25 Euro/m2 X 750 = 18750Euro

2. Larje me uje, jashte e ne thellesi----- 20 Euro/m2 X 750 = 15000Euro

3. Injektivim me lidhes ne xhepa e thellesi-----39 Euro/m2 X750 = 29250Euro

4. Realizimi i kapucit, mbushje zgavrash-----37 Euro/m2 X750 = 27750Euro

5. Pastrimi i siperfaqes me furca plastike-----15 Euro/m2 X 750= 11250Euro

SH U M A ----- = 102.000 Euro

- Nuk eshte llogaritur Fondi Rezerve ne shumen 20% te vleres totale;
- Ne punimet e radhitura me siper nuk jane vendosur pjesa e taksave, tatimi i Vleres se Shtuar (TVSH) dhe tatim fitimi pasi nuk i njohim se sa e kane perqindjen ne zonen perkatese;
- Nuk jane perfshire punimet per germim arkeologjik i te gjithe sitit;
- Gjithashtu, nuk jane perfshire punimet qe kane te bejne me infrastrukturen e te gjithe kesaj qendre monnumentale sikurse munde te ishin; realizimi i rruges qe te sjelle nga rruga ne fshat, furnizimi me energji elektrike, furnizimi me uje, sinjalistika turistike e shpjeguese si edhe nje ambient tregetar per shitje literature turistike si edhe bar.

PERGATITI

ARKITEKT RESTAURATOR

RESHAT GEGA

Licencuar nga MTKRS Kat.A Nr.2